

UNIVERSITETINĖS LEIDYBOS PROCESO SISTEMA: SANDARA IR JOS ELEMENTAI

GINTARĖ GALINIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: gintare@cr.su.lt

Šiaulių universiteto Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedra
P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai, Lietuva
El. paštas: gintare@cr.su.lt

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos universitetinės leidybos proceso sandara ir jos elementai, išskiriant konkrečius leidybos etapus kaip vientisą ir nenutrūkstamą universitetinės leidybos darbo ir veiklos procesą. Universitetinėse leidyklose įvairių leidinių tipų rengimas publikuoti susideda iš dviejų pagrindinių etapų: 1) ikileidybinės parengties etapo, kuriame leidinys aprobuojamas mokslinės komisijos kaip tinkamas leidybai ir 2) leidybinės parengties etapo, kuriame leidinys perduodamas leidyklai ir ten rengiamas publikuoti. Vienas svarbiausių ikileidybinės parengties etapo elementų yra leidinio aprobacija akademinės institucijos struktūrinuose padaliniuose, padedanti išlaikyti aukštą universitetinės leidyklos publikuojamų mokslo ir studijų leidinių turinio kokybę. Tolesni aprobuotos ir atiduotos į leidyklą knygos leidybinės parengties etapai yra bendri – leidinys redaguojamas, koreguojamas ir maketuojamas. Taigi universitetinės leidybos proceso sandara ir jos elementai (veiksmai) – ikileidybinės ir leidybinės parengties etapai – traktuotini kaip vientisa ir nenutrūkstama leidybos proceso sistema. Straipsnyje prieita prie išvados, kad bendroji universitetinės leidybos proceso sistema yra tipinė ir tinka visoms akademinėms mūsų šalies institucijoms. Tačiau ši sistema, nors ir būdama vientisa ir nenutrūkstama, vis dar nėra pakankamai išplėta dėl ilgai trunkančių ikileidybinės ir leidybinės parengties etapų.

Reikšminiai žodžiai: universitetinė leidyba, leidinio tipas, ikileidybinės parengties etapas, leidybinės parengties etapas.

Nors kasmet leidybos apimtys pasaulyje didėja, tačiau Lietuvoje esminių knygų leidybos permainų nevyksta. Remiantis Lietuvos spaudos statistikos duomenimis [6], knygų leidybinis kiekybinis augimas pastaraisiais metais stabilizavosi, tačiau jei ly-

gintume su ankstesnių metų duomenimis, matytume leidinių tiražų mažėjimo tendenciją, kuri mūsų šalies leidybos segmente beveik nekinta apytiksliai 15 metų. Kaip vieną priežasčių, kodėl matyti leidinių tiražų mažėjimo tendencija, galima įvardyti

variantų interesų plėtra, žinių ir informacijos sklaidą elektroniniais komunikacijos kanalais, konkurencingą leidybos aplinką. Tokia susidariusi situacija leidybos segmente „verčia leidėjus orientuotis į vis siauresnio, specifinių poreikių spaudos leidinių skaitytojus, didinti knygų teminę ir tipologinę įvairovę ir atsižvelgti į skaitmeninių leidinių konkurenciją“ [4].

Kaip atskiras leidybos segmentas yra universitetinės leidyklos, formuojančios mokslinių leidinių rinką. Universitetines leidyklas nuo įprastų komercinių leidyklų, kurių veiklą lemia tik Lietuvos Respublikos įstatymai ir komercinės veiklos principai, skiria keletas esminių bruožų. Pirmiausia, komercinės leidyklos leidžia tik tai, kas joms yra finansiškai pelninga, o universitetinių leidyklų darbo specifika ir leidinių asortimentas yra kitokie – jos leidžia įvairią mokslo ir studijų literatūrą (mokslo monografijas, mokslinius žurnalus, vadovėlius, mokomąsias knygas, etc.) studentams, dėstytojams, mokslininkams. Taigi jos turi savo specifinę, dažniausiai siaurą, tikslinę auditoriją, kuriai ir skirti publikuojami leidiniai. Antra, svarbi komercinių ir universitetinių leidyklų priklausomybė: komercinės leidyklos priklauso privačiam sektoriui, o universitetinės leidyklos traktuotinos kaip valstybinės leidyklos, jų finansavimas susijęs su universitetu kaip valstybine aukštąja mokykla, kurios lėšos biudžete formuojamos remiantis valstybės asignavimais – dalis universiteto kiekvienais metais gaunamų lėšų numatoma ir leidybai.

Kalbant apie universitetinę leidybą Lietuvoje pabrėžtina, kad ypač stinga šios

leidybos srities tyrinėjimų, pristatančių universitetinės leidybos raidą mūsų šalyje, analizuojančių universiteto leidyklos veiklos barus įvairiais aspektais ir apskirtai apibrėžiančių universitetinės leidybos kaip atskiro leidybos segmento kategoriją. Užsienio autorių darbuose, be leidybos srities, dėmesys tenka ir universitetinei leidybai. Johnas B. Thompsonas (2005) išsamiai atskleidžia universitetinės leidybos specifiką Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėje Amerikos Valstijose, ją įvardydamas kaip akademinę leidybą (angl. *Academic and Higher Education Publishing*). Šiuo klausimu *Tarptautinėje knygų leidybos enciklopedijoje* (1995) (angl. *International Book Publishing. An Encyclopedia*) pateikiamas atskiras straipsnis „Universitetinė leidyba“ (angl. „University Press Publishing“), kuriame kalbama apie universiteto leidyklos vaidmenį organizacijoje, pristatomos JAV universitetų leidyklos, Kembridžo ir Oksfordo universitetų leidyklų istorinė raida, taip pat pateikiama šiandienė universitetų leidyklų situacija. Minėtuose darbuose iškyla ir vienas universitetinės leidybos proceso sistemos aspektų – minimas publikuojamos mokslinės literatūros turinio kokybės vertinimas, t. y. recenzavimas, kaip vienas svarbiausių leidinių atrankos kriterijų.

Universitetų leidyklos spausdinta ar skaitmenine forma leidžia įvairių studentams, dėstytojams, mokslininkams reikalingą mokslo ir studijų literatūrą, kuri prieš pasiekdama adresatą savo galutiniu pavidalu pereina tam tikrus ikileidybinės ir leidybinės parengties etapus. Šio straipsnio

tikslas – aptarti mūsų šalies universitetinės leidybos proceso sandarą ir jos elementus, išskiriant konkrečius leidybos etapus kaip vientisą ir nenutrūkstamą universitetinės leidybos darbo ir veiklos procesą. Iškeltas tikslas lemia šiuos uždavinius:

1. išanalizuoti tipišką universitetinės leidybos proceso sandarą ir jos elementus (veiksmus) atsižvelgiant į leidinio tipą;
2. atskleisti ikileidybinės ir leidybinės parengties etapus kaip vientisą ir nenutrūkstamą universitetinės leidybos procesą;
3. nustatyti universitetinės leidybos proceso sistemos pranašumus ir trūkumus.

Šiame straipsnyje, aptariant mūsų šalies universitetinės leidybos proceso sandarą ir jos elementus, remiamasi funkciniais ir struktūriniu knygotyros metodais, padedančiais tirti Lietuvos universitetinės leidybos proceso sandarą ir išskirti pagrindinius jos elementus (veiksmus), kurie suponuoja mintį, kad universitetinės leidybos procesas yra vientisa ir nenutrūkstama sistema.

LIETUVOS UNIVERSITETINIŲ LEIDYKLŲ STATUSAS IR VEIKLOS TVARKA

Beveik visos Lietuvos universitetinės leidyklos – tai struktūriniai akademinė institucijų padaliniai, kurių veiklą lemia kiekvienos institucijos mokslinės veiklos kryptys ir uždaviniai. Tai reglamentuoja akademinės institucijos nuostatai ir įstatai. Šis skirtumas ypač svarbus, nes kalbant apie mūsų šalies universitetinės leidybos proceso sistemą į akademinė įstaigų leidybinę veiklą

reikia žiūrėti visos institucijos mastu. Kiekviena mūsų šalies universitetinė leidykla veikia pagal tam tikrą pačios institucijos, kuriai priklauso, nustatytą tvarką. Universitetinės leidyklos statusas ir jos veiklos tvarka įvairiose institucijose gali būti skirtinga. Reikėtų pabrėžti, kad beveik kiekviena akademinė institucija kai kuriuos specifinius leidinius gali leisti ne tik savo, bet ir kitose leidyklose. Kartais kelios institucijos vieną leidinį leidžia bendrai. Vertinant mūsų šalies universitetines leidyklas pagal jų užimamo statuso ir veiklos specifikos institucijoje kriterijus matyti, kad daugelis Lietuvos universitetinių leidyklų yra arba struktūriniai, ūkiskaitinio savarankiškumo neturintys akademinė institucijų padaliniai, kuriuose dirba tik etatiniai darbuotojai, arba jų veikla grindžiama ūkiskaitos principu – jose darbuotojų etatai yra išlaikomi iš leidyklos gaunamų pajamų.

Tačiau mūsų šalies universitetinės leidybos segmente yra keletas universitetinių leidyklų, kurios nepriklauso akademinė institucijai ir nėra jos struktūrinis padalinys – tai viešosios įstaigos (Šiaulių universiteto ir Vilniaus universiteto leidyklų atvejais). Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatyme (1996) viešosios įstaigos samprata apibrėžiama taip: „Viešoji įstaiga – tai šio įstatymo nustatyta tvarka iš dalininkų (savininko) turto įsteigta ne pelno organizacija, veikianti socialinėje, švietimo, mokslo, kultūros, sporto ar kitose panašiose srityse ir viešai teikianti šių sričių paslaugas visuomenės nariams <...>. Viešosios įstaigos steigimo teisinis pagrindas yra juridinių ar (ir) fi-

zinių asmenų šio įstatymo nustatyta tvarka sudaryta įstaigos steigimo sutartis, taip pat biudžetinės įstaigos steigėjo ar savivaldybės tarybos priimtas sprendimas reorganizuoti biudžetinę įstaigą į viešąją įstaigą, jei viešoji įstaiga steigiama dalyvaujant reorganizavime biudžetinei įstaigai. Tais atvejais, kai priimamas sprendimas reorganizuoti biudžetinę įstaigą į viešąją įstaigą, viešosios įstaigos steigėju yra buvusios biudžetinės įstaigos steigėjas ar savivaldybės taryba. Steigėjų skaičius neribojamas“ [5].

Taigi minėtos universitetinės leidyklos, anksčiau buvusios akademinės institucijos struktūros dalimi, buvo atsiskirtos nuo aukštosios mokyklos struktūros ir reorganizuotos į savarankiškas, leidybos paslaugas teikiančias viešąsias įstaigas, išlaikiusias tos institucijos, kurios struktūriniu padaliniu jos buvo, pavadinimą ir, mokėdamos sutartą nuomos mokesťį, vykdančios veiklą patalpose, priklausančiose universitetui. Tokį statusą turinčios universitetinės leidyklos viešojo konkurso būdu įgyja teisę tam tikrą laikotarpį akademinėi institucijai teikti leidybines paslaugas. Pasibaigus universitetinės leidyklos kaip viešosios įstaigos leidybos sutarties su aukštąja mokykla terminui, skelbiamas naujas viešasis leidybos paslaugų teikimo universitetui konkursas. Universitetinė leidykla, turinti viešosios įstaigos statusą, laimi konkursą, jei universitetui pasiūlo mažiausią leidybos paslaugų kainą. Laimėjusi šį konkursą, ji pasirašo naują leidybos paslaugų teikimo universitetui sutartį tam tikram laikotarpiui. Tačiau jeigu viešojo konkurso metu atsiranda kita

leidykla, pasiūliusi akademinėi institucijai mažiausią leidybos paslaugų kainą, viešosios įstaigos statusą turinti universitetinė leidykla pralaimi konkursą ir akademinėi institucijai nebeteikia leidybos paslaugų. Pagal sutartį leidybinės universiteto funkcijos perduodamos tai leidyklai, kuri laimėjo viešąjį leidybos paslaugų teikimo universitetui konkursą. Tačiau universitetinių leidyklų užimamas statusas ir jų veiklą lemiantys veiksniai neturi įtakos leidybos proceso sistemos sandarai ir elementams (veiksmams): į universiteto leidyklą patenka tik leidybai aprobuoti leidiniai, o ji atlieka parengimo spaudai darbus. Straipsnyje, kalbant apie universiteto leidyklą, ji bus suvokiama kaip struktūrinė akademinės institucijos dalis, atsižvelgiant į tai, kad beveik visos mūsų šalies universitetinės leidyklos (leidybos centrai) yra aukštosios mokyklos struktūros dalis. Šiaulių ir Vilniaus universitetų leidyklos, turinčios viešosios įstaigos statusą, šiame straipsnyje traktuojamos kaip išimtinis atvejas universitetinėje leidyboje, tačiau nepamirštant, kad anksčiau jos taip pat buvusios universiteto struktūros dalis, tik vėliau reorganizuotos į viešąją įstaigą, turinčią savarankiškumo statusą.

IKILEIDYBINĖS IR LEIDYBINĖS PARENGTIES ETAPAI

Kiekvienas leidinys struktūrine prasme pereina tuos pačius ikileidybinius ir leidybinius parengties etapus, kol yra išleidžiamas spausdintine (ar skaitmenine) leidinio versija. Leidinio patekimo į leidyklą kelias skiriasi pagal tai, ar leidykla yra komercinė,

ar akademinės institucijos struktūros dalis. Komercinės leidyklos tiesiogiai bendradarbiauja su autoriais, pačios rūpinasi recenzentų paieška. Galutinį žodį, ar kūrinys tinkamas spausdinti, ar ne, taria leidykla, atsižvelgdama į savo komercinius interesus.

Kaip jau buvo minėta, universitetinės leidyklos dažniausiai būdamos struktūriniai akademinų institucijų padaliniai ir atlikdamos leidybos funkcijas universitete, vadovaujasi oficialiai patvirtintais metiniais akademinės institucijos leidybos planais. Į leidyklą patenka tik mokslinių komisijų aprobuoti leidiniai, o leidykla atlieka parengimo spaudai darbus. Taigi pradiniu ikileidybinės parengties etapu, kai leidinys planuojamas, priimama leidybos paraiška, leidinys recenzuojamas ir aprobuojamas leidybai, universitetinė leidykla tiesiogiai su autoriumi nebendruoja. Šias funkcijas kiekvienoje mokslo įstaigoje atlieka mokslo skyriai, kvalifikacijos komisijos, fakultetų tarybos, katedros, centrai ir kiti struktūriniai padaliniai, straipsnyje apibendrintai vadinami mokslinė institucijos komisija.

Įvairių tipų leidinių rengimą publikuoti sudaro du pagrindiniai etapai:

- 1) ikileidybinės parengties etapas. Leidinys aprobuojamas mokslinės komisijos kaip tinkamas leidybai;
- 2) leidybinės parengties etapas. Leidinys perduodamas leidyklai ir ten rengiamas publikuoti.

Iš tiesų bendroji universitetinės leidybos proceso sistema yra tipinė ir tinka visoms akademinėms mūsų šalies institucijoms (žr. schemą).

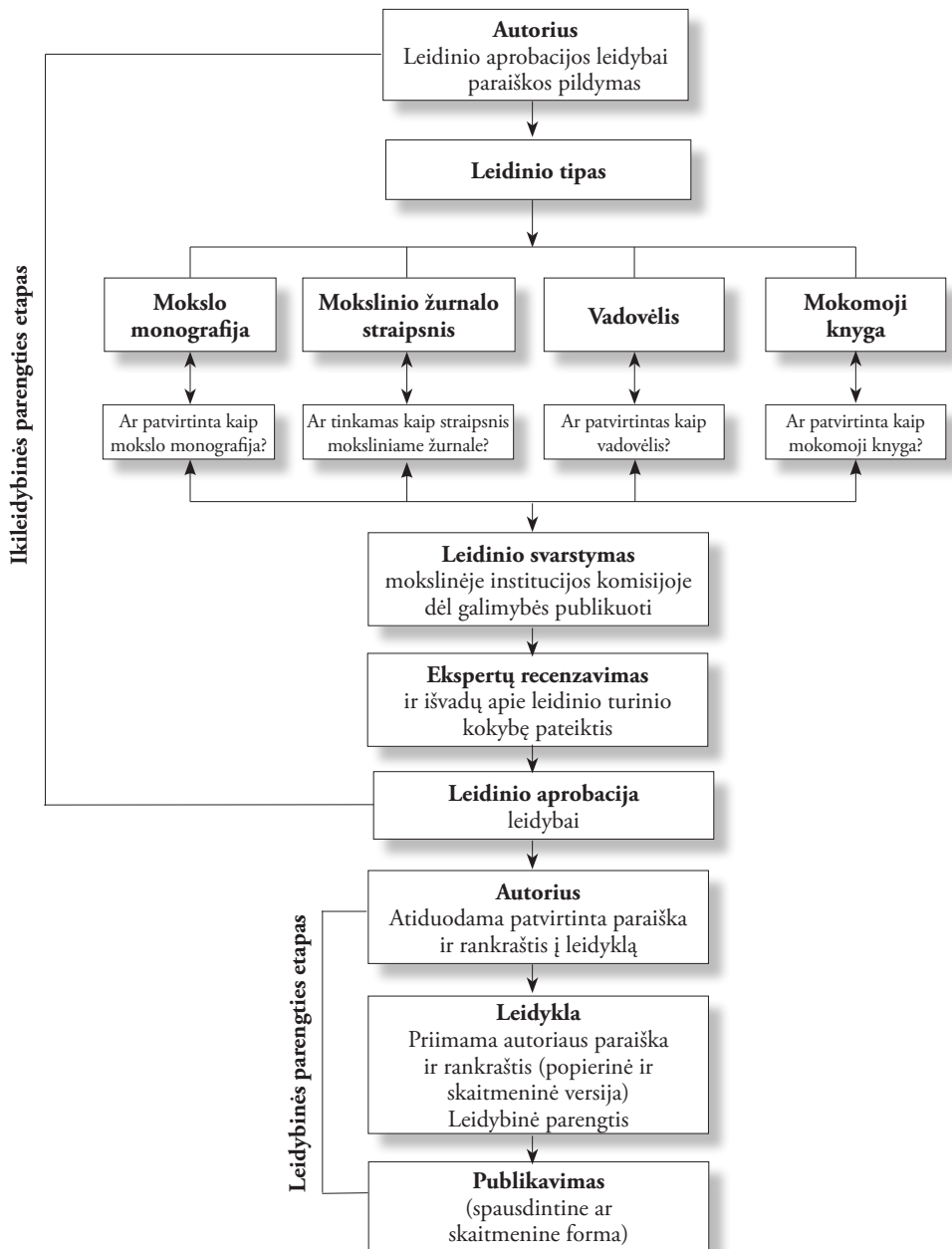
Šiaip ar taip, akademinės (ir apskritai) leidybos procesą inicijuoja pats (patys) autorius (autoriai) – pateikia leidyklai savo rankraštį (popierinę ir skaitmeninę versijas drauge), arba jau parengtą leidinio maketą. Tačiau universitetinėje leidyboje leidinys, prieš patekdamas į leidyklą, turi pereiti ikileidybinės parengties etapą – aprobaciją. Leidinio aprobacija priklauso nuo leidinio tipo. Pagrindiniai leidinių tipai yra šie:

- mokslo monografija;
- mokslinio žurnalo straipsnis;
- vadovėlis;
- mokomoji knyga.

Visų tipų leidinių ikileidybinės (recenzavimas, aprobacija) ir leidybinės parengties (redagavimas, koregavimas, maketavimas) etapai yra panašūs. Toliau šiame straipsnyje, remiantis atskirais leidinių tipais (mokslo monografija, mokslinio žurnalo straipsnis, vadovėlis ar mokomoji knyga), bus išsamiau analizuojama aprobacijos, kaip vieno svarbiausio ikileidybinės parengties etapo elemento (veiksmo), specifika.

APROBACIJOS SPECIFIKA (PAGAL LEIDINIO TIPĄ)

Vienas svarbiausių ikileidybinės parengties etapo elementų yra akademinės institucijos struktūrinių padalinių atliekama leidinio aprobacija, kuri padeda išlaikyti aukštą universitetinės leidyklos publikuojamų mokslo ir studijų leidinių turinio kokybę, svarstant, ar tikslinga leisti vieną ar kitą leidinį [2]. Kiekvienam leidiniui skiriami kompetentingi atitinkamos mokslo srities recenzentai

Tipinė universitetinės leidybos proceso sistema

(dažniausiai du, prireikus gali būti paskirtas ir trečias), pateikiantys savo nepriklausomas išvadas dėl autoriaus parengto leidinio. Nešališkas kompetentingų recenzentų vertinimas – akademinės institucijos siekis būti objektyvia, kiek tai yra įmanoma mokslo srityje. Šis procesas suvoktinas kaip pats efektyviausias metodas siekiant aukščiausio universitetinės leidybos įvertinimo lygmens [3]. Taigi mokslininkų publikacijų kokybės patikros klausimai yra labai svarbūs. Straipsnių ir knygų recenzavimas yra brangi ekspertinė procedūra, kurią tradiciškai atlieka redakcinės žurnalų kolegijos. Nors tai gali ir kelti abejonių, tačiau kol kas akademiniam pasaulyje recenzavimas pripažįstamas svarbiausiu – jei ne vieninteliu – kokybės patikros instrumentu.

Universitetas kaip švietimo ir mokslo organizacija, kurios mokslinė produkcija leidinių pavidalu yra viešai prieinama, leidyklai tai pat suteikia išskirtinę padėtį. Universiteto leidyklos leidiniai, gavę pritarimą viešai skelbti, yra atrankos ir pritarimo, t. y. aprobacijos, atspindys. Mokslo produkcijai universitete taikomas griežtas atrankos procesas yra savotiškas garantas, kad ši perėjo atitinkamus turinio kokybės vertinimo etapus (nors kokybė galbūt nėra vienintelis veiksnys, kuris įtrauktas į leidinio atrankos publikuoti procesą). Tačiau universiteto kaip leidybą reglamentuojančios organizacijos leidinio aprobacija ir pritarimas viešai skelbti yra vienas iš kokybės svertų, nes autorius leisdamas knygą naudojami ir institucijos vardu [8].

Mokslo monografijos aprobacija

J. B. Thompson (2005) mokslo monografiją vertina kaip aukšto kokybinio lygio turinio prasme mokslo darbą, kuriame sutelkta mokslinė autoriaus kompetencija ir atskleistas jo intelektualinis išprusimas atitinkamoje mokslo srityje [8]. Kalbant apie mokslo monografijos aprobaciją, tikslinga aptarti šiam leidinio tipui keliamus reikalavimus. Mokslo monografija kaip prestižinis mokslo leidinys turi būti parengta vieno ar kelių autorių mokslo tyrimų pagrindu, jame išsamiai išnagrinėta viena tema ar dalykas, taip pat ji turi atitikti mokslo monografijoms keliamus mokslinio lygio (naujumo, ankstesnių tos temos tyrimų apibendrinimo, recenzavimo), tiražo ir adresato reikalavimus (neperiodinis ir netęstinis), kurie pateikti Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. gegužės 30 d. įsakyme Nr. 992 [7]. Šiame įsakyme monografija apibrėžiama kaip neperiodinis ir netęstinis bibliografinis vienetas (leidinys), kuriame sistemingai arba išsamiai išnagrinėta viena tema / dalykas. Kaip privalomi mokslo monografijos identifikacijos požymiai išskiriami šie:

- 1) mokslinis lygis (svarba atitinkamai mokslo sričiai);
- 2) naujumo elementas;
- 3) tiražas (jei monografija leidžiama Lietuvoje) turi būti ne mažesnis kaip 100 egzempliorių;
- 4) turi būti suteiktas ISBN numeris;
- 5) monografiją (jei monografija leidžiama Lietuvoje) turi įsigyti pagrindinės šalies bibliotekos (Lietuvos Respublikos Vy-

riausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimas „Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“);

- 6) monografija turi būti skirta atitinkamos srities mokslininkams ir gali būti panaudota kaip mokslinių žinių šaltinis magistrantūros ir doktorantūros studijoms.

Taigi autorius, norėdamas publikuoti parengtą mokslinės monografijos medžiagą, kaip ir rengdamas kitų tipų leidinius, visų pirma turi pateikti nustatytos formos leidinio paraišką, apsvaistytą katedroje, kuriai priklauso, ir pasirašytą katedros vedėjo. Gavus katedros vedėjo sutikimą, leidinio paraiška teikiama akademinų reikalų tarnybai, o ši perduoda atitinkamai mokslo krypties kvalifikacijos komisijai, kuri toliau aprobuos leidinį.

Mokslo krypties kvalifikacijos komisija sprendžia, ar leidinys reikalingas. Jei primamas teigiamas sprendimas, skiriami du recenzentai. Abu mokslinės monografijos recenzentai turi būti pripažinti mokslininkai, jie turi būti iš kitų mokslo ir studijų institucijų nei mokslinės monografijos autorius. Recenzentus turi parinkti kompetentinga organizacija rėmėja. Jeigu recenzentai yra įstaigos, kurioje dirba ir autorius (-iai), darbuotojai, tokiu atveju monografija negali būti įskaityta kaip mokslinė monografija. Be to, recenzentų parinkimas turi būti slaptas. Jei reikia, gali būti skirtas ir trečiasis recenzentas.

Mokslo krypties kvalifikacijos komisija, išnagrinėjusi pateiktas recenzijas, į leidinio

paraišką įrašo savo išvadą. Senato mokslo komisija svarsto, ar leidiniui gali būti suteiktas mokslinės monografijos statusas, ir savo išvadą įrašo į paraišką. Suteikusi leidiniui mokslinės monografijos statusą, pasirašo jį išleisti. Leidinys perduodamas leidyklai.

Straipsnio, pateikto publikuoti mokslo žurnale, aprobacija

Autorius pateikia parašytą straipsnį redakcinei kolegijai. Jos posėdyje nusprendžiama, ar šis straipsnis tinkamas skelbti. Redakcinė kolegija gali atmesti straipsnį, jeigu jis neatitinka mokslo žurnalo tematikos ir kitų straipsniams keliamų reikalavimų. Jei straipsnis pripažįstamas kaip atitinkantis žurnalo keliamus mokslo straipsniams reikalavimus ir priimamas, paskiriami recenzentai, kad pateiktų savo išvadas. Jei reikia, autorius, atsižvelgdamas į recenzentų pastabas ir pateiktas išvadas, straipsnį taiso.

Galutinį sprendimą dėl straipsnio publikavimo priima mokslinio žurnalo redakcinė kolegija, remdamasi recenzentų išvadomis. Jei dar kyla klausimų ar abejonių dėl straipsnio tinkamumo, gali būti skirtas papildomas recenzentas. Sukaupus reikiamą straipsnių kiekį, komplektuojamas mokslinio žurnalo numeris.

Vadovėlio aprobacija

Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisijos (toliau – Komisijos) reglamente vadovėlis apibrėžiamas kaip knyginė arba elektronine forma parengta aukštųjų mokyklų studentų studijoms skirta priemonė, kurioje suprantamai, sistemingai

(pagal didaktikos principus) dėstomi kurios nors mokslo ar praktinės veiklos srities žinių pagrindai; bendrasis aukštųjų mokyklų vadovėlis – vadovėlis, kuris turi būti kaip pagrindinis ar papildomasis naudojamas keliose aukštosiose mokyklose ir atitikti tose mokyklose dėstomą (-us) dalyką (-us) (discipliną (-as), modulį (-ius)) [1].

Autorius, norėdamas publikuoti parengtą vadovėlio medžiagą, kaip ir rengdamas mokomąją knygą, turi pateikti nustatytos formos leidinio paraišką, apsvaistytą katedroje, kuriai priklauso, ir pasirašytą katedros vedėjo. Katedra surengtame posėdyje apsvaisto leidinį ir, jei priimamas teigiamas sprendimas, leidinys su katedros posėdžio protokolo išrašu teikiamas fakulteto tarybai. Fakulteto tarybos posėdyje skiriami du recenzentai, jei reikia – ir trečias. Vieną vadovėlio recenzentą būtina kviešti iš kitos mokslo ir studijų institucijos. Bent vienas vadovėlio recenzentas turi būti tos mokslo srities profesorius. Fakulteto taryboje, išnagrinėjus recenzijose pateiktas išvadas, į leidinio paraišką įrašoma išvada. Be to, sprendžiama, ar autoriaus parengtam leidiniui gali būti suteiktas vadovėlio statusas. Priėjus prie išvados, kad vadovėlis atitinka jam keliamus kvalifikacinius reikalavimus, leidinys teikiamas Komisijai, kuri įvertintų, ar jis bus aprobuotas Švietimo ir mokslo ministerijoje ir leidžiamas paraišką pateikusių aukštosios mokyklos leidykloje už Švietimo ir mokslo ministerijos skirtas lėšas. Komisija, atsižvelgdama į aukštųjų mokyklų siūlymus, ekspertų ir recenzentų vertinimus, sudaro vadovėlių leidybos pers-

pektyvinę programą ir metinį planą, paisydama tų metų valstybės biudžeto – ar jame paskirta lėšų vadovėlių leidybai. Metiniame vadovėlių leidybos plane įrašomi kitais kalendoriniais metais numatomi išleisti vadovėliai, kurie tenkina šias sąlygas:

- a) pateikta inicijuojančiosios ir asocijuotosios aukštųjų mokyklų (rektorius ar studijų prorektorius pasirašyta) argumentuota paraiška išleisti vadovėlį;
- b) rankraštis (su iliustracijomis) visiškai parengtas leidybai;
- c) rankraštį teigiamai įvertino du Komisijos patvirtinti recenzentai ir prireikus – atitinkamos mokslinės krypties mokslininkų organizacija (jeigu tokia yra);
- d) inicijuojančioji aukštoji mokykla yra pateikusi:
 - argumentuotai pagrįstą racionalų tiražą;
 - vadovėlio išleidimo sąmatą;
 - rašytinius rėmėjų ar / ir aukštosios (-ųjų) mokyklos (-ų) įsipareigojimus paremti vadovėlio leidybą, nurodant paramos formą ir dydį, jei prašoma vadovėlio leidybai skirti tik dalį sąmatoje apskaičiuotų lėšų.

Vadovėlį vertina ir siūlymus dėl žymos suteikimo bei vadovėlio įrašymo į valstybės dotuojamų vadovėlių išleidimo planus teikia du nepriklausomi recenzentai – mokslininkai, ne mažiau kaip penkerius metus dėstantys aukštosiose mokyklose, tarp kurių turi būti nors vienas, kurio mokslinė ir / ar pedagoginė veikla atitinka studijų programą, kuriai skiriamas vadovėlis. Komisijos reglamente [1] aiškiai įvardijamos taisyklės

skiriant recenzentus vadovėlio aprobacijai:

- recenzentas ir vadovėlio autoriai negali dirbti toje pačioje institucijoje (universitete ar institute);
- recenzentas ir vadovėlio autoriai per pastaruosius trejus metus negali turėti bendrų mokslinių publikacijų;
- recenzentas negali būti valstybės valdymo institucijų tarnautojas;
- recenzentas negali būti prašymą pateikusios institucijos darbuotojas;
- recenzentas turi pranešti Komisijai apie galimą jo ir inicijuojančios aukštosios mokyklos arba vadovėlio autorių interesų konfliktą; tokiu atveju Komisija skiria narį, kuris gali konsultuoti recenzentą dėl galimo interesų konflikto.

Taigi Komisija [1] atlieka pateiktų vadovėlio leidybos sąmatų ekspertizę. Argumentuotos leidybos sąmatos tvirtinamos Komisijos posėdyje ir teikiamos Švietimo ir mokslo ministerijai kartu su metiniu bendrųjų vadovėlių leidybos planu. Švietimo ir mokslo ministerija tvirtina metinį bendrųjų vadovėlių planą. Lėšos kiekvienam vadovėliui išleisti pervedamos vadovėlio leidimą inicijuojančiai aukštajai mokyklai, o ši leidybos darbus paveda atlikti savo struktūriniam padaliniiui – leidyklai.

Mokomosios knygos aprobacija

Autorius, norėdamas publikuoti parengtą mokomąją knygą, turi pateikti nustatytos formos leidinio paraišką, apsvaistytą katedroje, kuriai priklauso, ir pasirašytą katedros vedėjo. Gavus katedros vedėjo sutikimą dėl leidinio tinkamumo publikuoti, leidinio

paraiška teikiama fakulteto tarybai. Fakulteto tarybos posėdyje svarstoma, ar tikslinga publikuoti siūlomą leidinį, koks numatytas skaičius studentų, kurių studijoms bus reikalinga ši mokomoji knyga, ir pan. Jei priimamas teigiamas sprendimas dėl leidinio publikavimo, skiriami du recenzentai.

Recenzentai raštu pateikia savo išvadas: arba parašo recenzijas ir rekomendaciją publikuoti autoriaus parengtą leidinį, arba nurodo leidinyje pastebėtus trūkumus ir grąžina autoriui, kad šis, atsižvelgdamas į pateiktas pastabas, pataisytų ar papildytų. Recenzentams pareiškus raštišką nuomonę apie numatomą publikuoti leidinį, šis grąžinamas fakulteto tarybai. Atsižvelgiant į gautas recenzijas, priimamas galutinis sprendimas dėl leidinio tinkamumo spausdinti. Jeigu dar kyla klausimų ar abejonių dėl leidinio reikalingumo ar atitikties keliamiems reikalavimams, gali būti paskiras papildomas recenzentas. Jeigu fakulteto tarybos posėdžio išvada yra teigiama, leidinys įgyja mokomosios knygos statusą ir yra perduodamas leidyklai.

TIPINIAI IKILEIDYBINĖS PARENGTIES ETAPO ELEMENTAI (VEIKSMAI)

Išanalizavus pagrindinių leidinių tipų ikileidybinės parengties elementus (veiksnius), galima išskirti bendruosius ikileidybinės parengties etapus:

- autoriaus kūrinys svarstomas katedros posėdyje, fakulteto taryboje ar kitame akademinės institucijos padalinyje ir nusprendžiama, ar tikslinga jį publikuoti;
- skiriami du recenzentai;

- recenzentai raštu pateikia išvadas;
- tam tikras institucijos padalinys priima galutinį sprendimą dėl leidinio tinkamumo skelbti. Jei išvada teigiama, leidinys arobuojamas kaip tinkamas leidybai ir įgyja spausdinamo leidinio statusą. Tuomet leidinys iš ikileidybinės parengties etapo pereina į kitą – leidybinės parengties etapą.
- Autorius atlieka taisymus pagal korektoriaus pastabas.
- Perėjęs redagavimo ir koregavimo stadiją, leidinys perduodamas maketuotojams – kuriamas leidinio maketas.
- Sumaketuotas leidinys perduodamas autoriui. Autorius, gavęs maketą, atlieka taisymus pagal maketuotojų pastabas.
- Autoriaus patvirtintas galutinis leidinio maketas yra parengtas publikuoti, jis atiduodamas į spaudą. Tačiau tik suderintas ir abiejų šalių – autoriaus (ar užsakovo) ir leidėjo – patvirtintas (dažniausiai parašais kiekviename išspausdinto galutinio knygos maketo lape) galutinis leidinio maketo variantas perduodamas spaustuvei.

TIPINIAI LEIDYBINĖS PARENGTIES ETAPO ELEMENTAI (VEIKSMAI)

Po aprobacijos leidinio rankraščių autorius atiduoda į leidyklą. Leidybinės parengties etapas priklauso nuo leidyklos darbo organizavimo ypatumų. Dažniausiai tolesni arobuoto ir atiduoto į leidyklą leidinio parengties etapai visose leidyklose yra bendri – leidinys redaguojamas, koreguojamas ir maketuojamas. Tačiau vertėtų išsamiau aptarti leidyklos darbą gavus arobuotą kūrinių. Pirmiausia pradeda nuo redagavimo stadijos. Nuo šios stadijos iki leidinio parengimo spaudai (jei leidinys yra neskaitmeninės formos) prasideda tiesioginis leidyklos ir autoriaus bendradarbiavimas. Šis procesas vyksta taip:

- Gavusi arobuotą leidinį, leidykla skiria redaktorių.
- Redaktorius redaguoja leidinį ir grąžina jį autoriui.
- Autorius pagal redaktoriaus pastabas taiso leidinį.
- Pataisytas leidinys vėl grąžinamas leidyklai.
- Leidykla skiria asmenį, atsakingą už korektūros darbą.

UNIVERSITETINĖS LEIDYBOS PROCESO SISTEMOS PRANAŠUMAI IR TRŪKUMAI

Straipsnyje aptariama universitetinės leidybos proceso sandara ir jos elementai (veiksmai) suvokiami kaip vientisa nenutrūkstama leidybos proceso sistema, kuri turi savų pranašumų ir trūkumų. Didžiausias trūkumas toks, kad nuo kūrinio parašymo iki jo išspausdinimo praeina nemažai laiko. Paprastai kiekviena institucija, atsižvelgdama į savo finansinius, materialinius ir žmogiškuosius išteklius bei institucijoje nusistovėjusią tvarką, savarankiškai nusprendžia dėl leidybos apimčių, t. y. mokslo įstaiga kasmet parengia metinius leidybos planus. Į planą įtrauktas kūrinys laiko atžvilgiu turi pereiti ilgą ikileidybinės parengties etapą (mokslinių komisijų įvertinimas ir aprobavimas leidybai), todėl išspausdinamas tik

per metus. Taigi reikėtų atsižvelgti į tai, kad šiuolaikinis mokslas vystosi ypač sparčiai, o dažnai naujas kūrinys, perėjęs ilgą kelią – nuo jo parašymo iki viešo publikavimo – gali prarasti savo aktualumą. Tačiau tiesioginis leidyklos ir autoriaus bendradarbiavimas, nors ir yra ilgai trunkantis leidybinės parengties procesas, vis dėlto leidžia geriau parengti leidinį ir turi įtakos jo turinio kokybei, todėl suvokiamas kaip universitetinės leidybos proceso sistemos pranašumas.

IŠVADOS

Universitetinėse leidyklose įvairių leidinių tipų rengimas publikuoti susideda iš dviejų pagrindinių etapų: 1) ikileidybinės parengties etapo, kuriame leidinys aprobuojamas mokslinės komisijos kaip tinkamas leidybai ir 2) leidybinės parengties etapo, kuriame leidinys perduodamas leidyklai ir ten rengiamas publikuoti. Vadinas, pradiniu ikileidybinės parengties etapu, kai leidinys planuojamas, priimama paraiška leidybai, leidinys recenzuojamas ir aprobuojamas leidybai, universitetinė leidykla tiesiogiai su autoriaumi nebendruoja. Šias funkcijas kiekvienoje mokslo įstaigoje atlieka mokslo skyriai, kvalifikacijos komisijos, fakultetų tarybos, katedros, centrai ir kiti struktūriniai padaliniai.

Vienas svarbiausių ikileidybinės parengties etapo elementų yra leidinio aprobacija akademinės institucijos struktūriniuose padaliniuose, kuri padeda išlaikyti aukštą universitetinės leidyklos publikuojamų mokslo ir studijų leidinių turinio kokybę. Šis procesas suvoktinas kaip pats efektyviausias meto-

das atliekant mokslininkų publikacijų turinio kokybės patikrą siekiant aukščiausio universitetinės leidybos įvertinimo lygmens. Kol kas akademiniam pasaulyje recenzavimas pripažįstamas svarbiausiu – jei ne vieninteliu – turinio kokybės patikros instrumentu.

Leidybinės parengties etapas priklauso nuo leidyklos darbo organizavimo ypatumų. Dažniausiai tolesni aprobuotos ir atiduotos į leidyklą knygos leidybinės parengties etapai visose leidyklose yra bendri – leidinys redaguojamas, koreguojamas ir maketuojamas. Taigi universitetinės leidybos proceso sandara ir jos elementai (veiksmai) – ikileidybinės ir leidybinės parengties etapai – suvokiami kaip vientisa ir nenutrūkstama leidybos proceso sistema.

Galima teigti, kad bendroji universitetinės leidybos proceso sistema yra tipinė ir tinka visoms akademinėms mūsų šalies institucijoms. Tačiau ši tipinė universitetinės leidybos proceso sistema turi savo pranašumų ir trūkumų. Didžiausias trūkumas – ilgai trunkantys ikileidybinės ir leidybinės parengties etapai, o tai turi įtakos mokslinio leidinio temos aktualumui, nes šiuolaikinis mokslas vystosi labai sparčiai. Tačiau tiesioginis leidyklos ir autoriaus bendradarbiavimas, nors ir yra ilgai trunkantis, vis dėlto leidžia geriau parengti leidinį ir turi įtakos jo turinio kokybei. Taigi galima daryti išvadą, kad tipinė universitetinės leidybos proceso sistema, nors ir būdama vientisa ir nenutrūkstama, vis dar nėra pakankamai išplėtotą dėl ilgai trunkančių ikileidybinės ir leidybinės parengties etapų.

NUORODOS

1. *Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisijos reglamentas* [interaktyvus], 2003 [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/st_org/docs/am_bvl/reglamentas.pdf>.

2. GALINIENĖ, Gintarė. Akademinės leidyklos vaidmuo mokslo ir studijų institucijoje. Iš *Viešojo diskurso retorika ir lingvistika*: straipsnių rinkinys. Red. kolegija: A. Krasnovas, Dž. Maskuliūnienė ir kt. Vilnius, 2008, p. 153–164.

3. *International Book Publishing*: An Encyclopedia. Edited by Philip G. Altbach, Edith S. Hoshino. New York; London, 1995, p. 310.

4. KAUNAS, Domas. Leidybos sparta ir įvairovė. Iš *Knygotyra*: vadovėlis. Sud. ir ats. red. D. Kaunas. Vilnius, 2006, p. 68.

5. *Lietuvos Respublikos Viešųjų įstaigų įstatymas Nr. I-1428* [interaktyvus], 1996. Įstatymas

paskelbtas: *Žin.*, 1996, Nr. 68–1633 [žiūrėta 2008 m. gegužės 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc?p_id=218217>.

6. *Lietuvos spaudos statistika* [interaktyvus], 2007 [žiūrėta 2008 m. gegužės 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lnb.lt/doc/bkc/statistika2007ivadas.pdf>>.

7. *Reikalavimų mokslinėms monografijoms nuostatos* [interaktyvus], 2002. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. gegužės 30 d. įsakymas nr. 992 [žiūrėta 2008 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkka.lt/get.php?f.2750>>.

8. THOMPSON, John B. *Books in the Digital age: the transformation of academic and higher education publishing in Britain and the United States*. Cambridge, 2005, p. 85–87.

THE SYSTEM OF UNIVERSITY PUBLISHING PROCESS: THE STRUCTURE AND IT'S ELEMENTS

GINTARĖ GALINIENĖ

Abstract

In this article the structure and elements of Lithuanian universities publishing process and its publishing stages as continuous university publishing process are analysed.

The preparation of the publishing consists of two main stages: 1) the stage before publishing, when publication is approbated by academic commission and 2) the stage of preparedness, when publication is delivered to the press and is preparing to publish. One of the most important elements of the first stage is the approbation in the academic institution structural department, which helps to keep high purport quality of academic and studies publications. Further stages

of publication are general – publication is editing, correcting and doing layout. The structure of university publishing process and its elements (actions) – stage before publishing and stage of preparedness – are handled like a solid and continuous system of publishing process.

The general system of universities publishing process is typical and fits to all Lithuanian academical institutions, but typical system of universities publishing process, even if it is solid and continuous, still is not explicated because of long lasting stage before publishing and stage of preparedness.

Įteikta 2008 m. kovo mėn.